

„KÖTELESEK TELJESÍTENI KÖTELEZETTSÉGEIKET...”

Az új román Polgári törvénykönyvről

1.

■ 2011. október elsején Romániában új Polgári törvénykönyv (a továbbiakban Ptk.) lépett hatályba. Ha nem is beszélhetünk mérőföldkőről a román jogfejlődés tekintetében, a változás mértéke számos jogintézmény esetében radikális.¹ A polgári törvénykönyvek a természetes és jogi személyek alapvető vagyoni és személyi viszonyait szabályozzák, a mellérendeltség és egyenjogúság elvei szerint, például a tulajdonjog, a szerződések, a családjog, az örökösödés mind a polgári jog fontos részterületei.

A korábbi, a „rég” Polgári törvénykönyv 1864-es, alapvető mintája az 1805-ös francia, napóleoni polgári törvénykönyv. Abban a korban a gyorsított modernizáció eszköze: valós társadalmi beágyazottságot nélkülöző alap nélküli forma, amely azonban fokozatosan magához alakítja a társadalmi viszonyokat. A félfudális, bizánci jogi erkölcsök által meghatározott, a periféria-jelleg miatt lemaradt román társadalmat fokozatosan polgári társadalommá kényszeríti. E pár hét alatt szerkesztett (a minta fordítása alapján készült) törvény időtálló jellegét jól jelzi az a tény, hogy számos történelmi megrázkódást átélt, és 2011-ig ez volt az emberi lét legjelentősebb mozzanatainak jogi kerete a születéstől a halálig, sőt, az örökösödés szabályain keresztül még az elhalálozást követően is. Cseréje nem is volt létszükséglet (a francia minta – igaz, számos módosítással – mindmáig hatályos).

2.

Akkor miért kellett új polgári törvénykönyv? Politikai bizonyítási kényszer, valós modernizációs szükséglet, az Európai Unió felé előbb önként tett, de azután az EU által számon is kért ígéret? Vagy mivel az igazságszolgáltatási reformnak ez a legkevesebb költséggel járó, ezért a legkönnyebben megvalósítható komponense? Ezek mind olyan tények, amelyek valamilyen mértékben közrejátszottak az új Ptk. elfogadásában. Érdekes talán röviden összefoglalni az új Polgári törvénykönyvvel kapcsolatos problémákat is:

– elégtelen volt a gyakorló jogászok, bírák felkészítése a változásokra;

– a főként anyagi jogi szabályokat tartalmazó Polgári törvénykönyv párja, a peres és nem peres eljárásokra vonatkozó normákat tartalmazó új Polgári eljárási törvénykönyv (Pe.) nem lépett hatályba (legfrissebb információk szerint a tervezett hatályba lépés aktuális időpontja 2012. szeptember 1-e);²

– a 2009-ben elfogadott törvényszöveget még a hatályba lépése előtt, 2011-ben, pontosan a hatályba léptető törvénnyel alaposan módosították, annak ellenére, hogy „normális esetben” a hatályba léptető törvény kizárólag átmeneti rendelkezéseket és a korábbi jogszabályok hatályon kívül helyezésére vonatkozó normákat tartalmaz;³

– egyes részterületek, például a kamatok kérdése a Ptk.-n kívül kerültek szabályozásra (2011. évi 13. kormányrendelet), ami lefontja a Ptk. törvénykönyv-jellegét, hiszen a példaképpen felhozott szabályozásnak a Ptk.-ban lenne a helye;

– a hagyományok tisztelete, a folytonosság, a bevált jogintézmények megőrzése érdekében célszerűbb lett volna a régi, 1864-es Polgári törvénykönyv alapvető reformja, semmint egy elszett polgári jogi kodifikációs kísérlet.

Ennek ellenére a Ptk. pozitív oldalait, modernizációs erejét is el kell ismerni. Általánosan jó minőségű jogszabály született, még akkor is, ha az egyes jogintézmények kidolgozottsági foka, a fogalmazás pontossága, részletessége nem egyforma, nem egyenletes. Jelentősége még nagyobb, mint a korábbi, hiszen az új Polgári törvénykönyv a korábbi Kereskedelmi törvénykönyvet is felváltja, Románia áttér a dualista magánjogról a monista magánjogra, ahol nem két törvénykönyv, azaz külön Kereskedelmi törvénykönyv és külön Polgári törvénykönyv szabályozza a magánjog alapvető kérdéseit. – Most már az új Polgári törvénykönyv tartalmazza a gazdasági, üzleti életre vonatkozó alapvető szabályokat is.⁴

3.

Amúgy a régi Ptk. alkalmazásának megszűnése sem megy egyik napról a másikra. Akár évtizedekig párhuzamosan kell alkalmazni a két Polgári törvénykönyvet, vagyis

a régít és az újat. Ha szeptember 30-án valaki banki hitelszerződést kötött 25 éves lejáratra és kapcsolódó ingatlan jelzálogszerződést, akkor ezeknek a szerződéseknek az alkalmazása, értelmezése, hatásai, megszűnése, a velük kapcsolatos jogviták megoldása a korábbi szabályok szerint történik. Tehát teljesen természetes módon lesznek 20 év múlva is olyan perek, amelyekben még a régi Polgári törvénykönyv eltérő szabályait kell alkalmazni!

4.

A szerződések szabályozását a klasszikus liberalizmus a szerződések szabadságának elvére alapozza: a felek szabadon köthetnek szerződéseket. A szerződő felek akaratára hozza létre a szerződést (akaratszabadság, privátautonomia). Mivel a szerződés a felek akaratát fejezi ki, az megegyezik a szerződő felek érdekeivel, az egyéni érdek pedig a gazdaság fő mozgató ereje. A szerződéseken keresztül érvényesített individuális érdekek pedig a társadalom és a gazdaság általános fejlődését eredményezik. Ezt az elvet így fogalmazza meg az új Ptk.: „a felek szabadon köthetnek bármilyen szerződést és meghatározhatják ezek tartalmát, a törvény, a közrend és a jó erkölcs által meghatározott korlátok között” (1169. cikk). A szerződéses szabadság több szinten megnyilvánul: el lehet dönteni, hogy valaki kíván-e szerződést kötni, kivel akar szerződést kötni és a szerződésnek milyen tartalmat szeretne adni.

Az akaratmegegyezésből viszont következik a szerződés kötelező jellege (a *pacta sunt servanda*, „az adott szó kötelez” elve): a szerződés a felek törvénye.⁵ Ha egyszer az akaratmegegyezés létrejött, a szerződést kötelező betartani, pontosan úgy, mint a törvényt. Az új Polgári törvénykönyv ezt az elvet is megfogalmazza: „az érvényesen megkötött szerződés törvényerejű a szerződő felek között” (1270. cikk). Nyilvánvaló: a „törvényerejű” jelleg itt jogi metafora, hiszen a szerződés a felek között gyakorolja hatásait, míg a törvény általános jellegű norma, jogszabály. De jól kifejezi a szerződés kötelező erejét. (Amúgy a korábbi Ptk. is ezt a megfogalmazást tartalmazta, az új Polgári törvénykönyv megalkotásánál megőrizték ezt a jogilag nem túl pontos, de kifejező erejű fordulatot).

Az antik jogrendszerekben a szerződés megkötése nem csak a megegyező akaratok joghatás céljából történő kinyilvánítása volt, hanem vallási szertartás, a szerződés betartását pedig az istenek biztosították, haraggal büntetve a szerződésszegő felet. Másik evangéliuma szerint „Így beszéljete

kább: az igen igen, a nem nem. Ami ezenfelül van, a gonosztól való.”⁶

5.

A szerződés kötelező erejének fontos következményei vannak. Elsősorban a szerződés tartalma végleges, a jogokat tiszteletben kell tartani és a kötelezettségeket pontosan teljesíteni kell. A szerződés tiszteletben tartása a bírának is kötelezettsége: ha jogvita kerül megoldásra az igazságszolgáltatás elé, akkor a szerződést a bíró nem módosíthatja, legfeljebb a nem világos szerződési helyeket értelmezheti. Ezen a koncepción az új Ptk. részben változtat (és ezt rögtön elemezni is fogom).

A szerződés kötelező erejéből az is következik, hogy a felek általában csak együttesen módosíthatják vagy szüntethetik meg a szerződést, az egyoldalú szerződés-módosítás vagy szerződés-megszüntetés kivételes jellegű.

A törvény olyan jogokat állapíthat meg, amelyek lehetővé teszik, hogy az egyik szerződő fél egyoldalú akaratnyilvánításával megszüntessen vagy módosítson egy szerződést. De mint minden kivételnek, ennek oka van. Például a megbízási szerződést fel lehet mondani egyoldalúan. De a magyarázat is egyértelmű: a megbízás a felek közötti bizalomon alapszik. Hogyan lehetne elvárni egy olyan esetben, amikor a speciális bizalmi viszony bármely okból megszűnik, hogy a törvény a feleket a megbízási szerződés fenntartására kényszerítse? Legújabbán a fogyasztóvédelmi szabályok vezettek be egyoldalú elállási lehetőségeket a fogyasztók javára, akiknek bizonyos ideig, például 10 napig lehetőségük van meggondolni magukat bizonyos szerződések esetén, mérlegelve, hogy ők ténylegesen meg kívánták-e kötni az adott szerződést, vagy esetleg az agresszív meggyőző marketing áldozatai lettek.⁷

A felek is belefoglalhatnak a szerződésükbe olyan előírást, amely lehetővé teszi a szerződés egyoldalú felmondását, ám ez a klauzula a felek megegyezésén, vagyis érdekein alapul.

De az általános kép az, hogy a szerződés csak a felek közös megegyezésével módosítható vagy szüntethető meg, az egyik fél által történő módosítás vagy megszüntetés kivételes.

6.

Az új Ptk. azonban új jogintézményt vezet be: a bírói szerződésmódosítás lehetőségét. Ez a privátautonomiába történő erőteljes beavatkozás. A hatályos magyar Ptk. a bírói szerződésmódosítás lehetőségét már korábban megteremtette, ugyanis a a 241. §

előírja: „A bíróság módosíthatja a szerződést, ha a felek tartós jogviszonyában a szerződéskötést követően beállott körülmény folytán a szerződés valamelyik fél lényeges jogos érdekét sérti.” A bírói szerződésmódosítás lehetősége rendkívül fontos lehet gazdasági válság idején, hiszen a felek a dolgok adott állásának (*rebus sic stantibus*) figyelembe vételével szerződtek.

Nézzünk két példát, hogy megértsük az intézmény gyakorlati jelentőségét. Például két fél öt évre szóló ingatlanbérleti szerződést köt, amelyben rögzítik a bérleti díj összegét. Az első két év után azonban száguldó inflációs jelenség következik be a gazdaságban, és a változatlan névértékű bérleti díj reálértéken szinte semmit sem fog jelenteni. A szerződés kötelező ereje alapján azonban a bérbe adónak továbbra is biztosítania kell az ingatlan használatát a bérlőnek.

Vagy egy természetes személy svájci frankban vesz fel banki hitelt, kedvező árfolyam-körülmények között. A gazdasági válság hatására azonban a kamatok megnőnek, és számára az árfolyam kedvezőlenül változik. Lejben megvalósított jóvedelmének jóval nagyobb hányadát fogja a hitel törlesztésére fordítani, mint korábban, a gazdasági válság előtt.

Ilyen és hasonló esetekben merül fel a bírói szerződésmódosítás igénye. Külső, gazdasági körülmények hatására megbomlik a szerződés megkötésekor a felek között létező egyensúly. Az új román Ptk. az 1271. cikkben szabályozza a bírói szerződésmódosítást, „előre nem láthatóság” alcím alatt.⁸

A cikk első bekezdése megerősíti a szerződések kötelező erejének az elvét, megállapítva, hogy a „felek kötelesek teljesíteni kötelezettségeiket, akkor is, ha ez a teljesítés terheesebbé vált számukra, saját kötelezettségük teljesítési költségeinek megnövekedése vagy az ellenszolgáltatás értékének csökkenése miatt”. Mivel a bírói szerződésmódosítás szabályozása ezzel a szabállyal kezdődik, amely lényegében a szerződés kötelező erejének hangsúlyozása, jelzi a privátautonómiába való bírói beavatkozás kivételes jellegét. Piaci körülmények között természetes a körülmények megváltozása, ezt a felek előre fel kell hogy mérjék, és lehetőség szerint a szerződésben már alkalmazzanak kockázat-csökkentő jogi mechanizmusokat (inflációs indexálásról szóló záradék).

A bírói szerződésmódosítás akkor lehetséges, ha a szerződés teljesítése nem egyszerűen terheesebb, hanem túlságosan terheesebbé vált, aminek oka a körülmények rendkívüli változása, az adós teljesítésre való kötelezése pedig – ilyen körülmények között – nyilvánvalóan igazságtalan lenne.

Ilyen esetekben a bíró módosíthatja a szerződést, helyreállítva a megbomlott szerződéses egyensúlyt,⁹ vagy –, ha szükségesnek látja – meg is szüntetheti a szerződést. A bíró, a feltételek fennállása esetén, jelentős hatalmat kap, és az új Ptk. a szerződések kötelező ereje alól létrehozott egy igen fontos kivételt. Álláspontom szerint a szerződésmódosítás előnyt élvez a szerződés megszüntetéséhez képest, mert a bírónak a lehetőségekhez képest tartózkodnia kell a privátautonómiába történő beavatkozástól, és a minimális intenzitású beavatkozási módszert kell választania, amennyiben az megfelel a szerződéses egyensúly helyreállítása szempontjából.¹⁰

A bírói beavatkozás feltételrendszere a következő:

– a körülmények rendkívüli megváltozása a szerződéskötés után lépjen fel;

– a körülmények megváltozása, illetve ennek mértéke nem volt, nem is lehetett előrelátható az adós által a szerződés megkötésének pillanatában;

– az adós nem vállalta a körülmények megváltozásának kockázatát és méltányosan nem is értelmezhető, hogy vállalta volna ezt a kockázatot;

– a kötelezettség adós által történő (változatlan) teljesítése legyen nyilvánvalóan igazságtalan;

– az adósnak meg kellett próbálnia méltányos határidőn belül és jóhiszeműen, tárgyalásos úton rendezni a szerződés adaptálását a megváltozott körülményekhez, így az előzetes egyeztetés a kereseti jog gyakorlásának előfeltételévé válik.

Felmerül az a kérdés, hogy a körülmények megváltozásának kockázatát az adós előre, általános szerződéses záradékkal felvállalhatja-e. Ezt a bírósági gyakorlat fogja eldönteni.¹¹

7.

A bírói szerződésmódosítás és -megszüntetés intézménye a jelenlegi gazdasági válság idején azonban minimális jelentőséggel bír. Mert ezt az újonnan szabályozott jogintézményt kizárólag a 2011. október 1-je, a Ptk. hatályba lépésének időpontja után megkötött szerződésekre lehet alkalmazni. Az ellenszolgáltatások közötti jelentős egyensúlytalanság azonban éppen a folyamatos teljesítésű, de a gazdasági válság előtt megkötött szerződésekben alakult ki. Figyelembe véve a gazdasági válságok ciklikus jellegét, ennek a jogintézménynek a szerepe időnként előtérbe fog kerülni, tehát az új Ptk. szabályozása hasznos és előremutató, még akkor is, ha a szerződési jog évszázados alapelveit kérdőjelezi meg.

Veress Emőd

■ JEGYZETEK

1. Lásd például Ernest Lupan: *Căile grunzuroase ale Codului civil roman*. Scientia Iuris, 2011. 1 sz., 5–10; Veress Emőd: *Néhány megjegyzés az új Polgári törvénykönyvről*. Scientia Iuris, 2011. 3–4. sz., 43–51.
2. A Pe. hatályba léptetésének költségei nyilvánvalóan jóval nagyobbak, mint a Ptk.-é, hiszen a Pe. alapjaiban alakítja át az igazságszolgáltatás szervezetét, eljárási rendjét. A furcsaság az, hogy az eljárásjog rendszerét a jelenleg hatályos Pe. utolsó modernizációs módosításai teljesen más irányba alakították, mint amit az új Pe. előrejelez. Tehát a jelenlegi Pe. módosításai nem könnyítik és előkészítik az új Pe. bevezetését, hanem ellenkezőleg, megnehezítik. Részletekről lásd Emőd Veress: *Câteva aspecte controversate privind „mica reformă” a procedurii civile*. Scientia Iuris, 2011. 1. sz., 126–135.
3. Itt és most nem magát az akkor még hatályba nem lépett Polgári törvénykönyvet módosítja, sokszor alapvetően (bizonyítva, hogy a 2009-es szöveg nem volt megfelelően kiértékelve).
4. A dualista magánjogi rendszerben a magánjog két külön alrendszere osztható: a polgári jogra és a tőle elkülönülő kereskedelmi jogra. Vagyis a kereskedelemnek, pontosabban az üzleti életnek saját, elkülönült magánjoga van. A dualista rendszer mellett szól azon alapvető érv, hogy az üzleti tevékenységnek gyorsaságra, rugalmasságra, áttekinthetőségre, maximális kiszámíthatóságra, erőteljes hitelezővédelemre van szüksége, amit az általános érdekeket követő magánjog, a polgári jog nem biztosít. A dualista rendszer eredete egyébként a feudális jog mellett létező, de attól elkülönülő kereskedelmi szokásjogi rendszerekre vezethető vissza. A monista rendszerben nincs külön gazdasági jog, a polgári és üzleti viszonyokat ugyanazon szabályok alapján bírálják el. Az új Ptk. a monista rendszerre tér át, azzal az indoklással, hogy a klasszikus polgári és a kereskedelmi viszonyok közötti eltérések már számos esetben nem indokoltak, ahol meg szükség van ilyen eltérésre, ott a Ptk. kifejezetten előírja a vállalati viszonyokra vonatkozó eltérő szabályokat, például az egyetemes felelősség vételeme (Ptk. 1446. cikk) vagy az automatikus késedelembe helyezés (Ptk. 1523 cikk) esetén.
5. Részletekről lásd Emőd Veress: *Forța obligatorie a contractului*. In: C. H. Beck (ed.): *Assentio mentium. Studii juridice alese în onoarea prof. univ. dr. Ernest Lupan*, Buc., 2012, 373–386.
6. 5.37.
7. Lásd például az üzlethelyiségen kívül megkötött szerződésekre vonatkozó 1999. évi 106. kormányrendeletet, a távollevők között megkötött szerződésekre vonatkozó 2000. évi 130. kormányrendeletet, a „timesharing”-re (ingatlanok időben megosztott használati jogára) vonatkozó 2004. évi 282. törvény stb. E jogszabályok az európai fogyasztóvédelmi jog román jogba történő átültetéseit.
8. Románul a jogintézmény „imprevizione” néven ismert, franciául „imprévision”, angolul „frustration of contract” vagy „commercial impracticability”, németül „Wegfall der Geschäftsgrundlage”, olaszul az „eccessiva onerosita sopravvenuta” kifejezéssel jelölik. A jogintézmény a román Ptk.-ba a Draft of a Common Frame of Reference (DCFR) III – 1:100 cikke alapján került be. Részletekről lásd Mitja Kovač: *Variation and Unilateral Termination of an Agreement in the Draft Common Frame of Reference*. In: Pierre Larouche – m Filomena Chirico (eds.): *Economic Analysis of the DCFR – The Work of the Economic Impact Group within CoPECL*, Sellier European Law Publishers, 2010, 203–227.
9. A szerződés módosítás fogalma szerintem a szerződés felfüggesztésének a lehetőségét is magába foglalja.
10. Olyan álláspont is létezik, amely szerint az ügyleti tartalom módosítása mélyrehatóbb korlátozás, mint a szerződés megszüntetése.
11. Ez a szerződéses záradék már meg is jelent a banki szerződésekben.

